

AFGANISTAN

Činjenica, eto, činjenica je da nisam očekivao da će ona doista otići. Nije da s deset godina, kad uvečer zaspiš, večer poput drugih, ni mračnija, ni zvjezdana, ni tiša ili smrdljivija od drugih, s uvijek istim pjevanjima mujezina, posvuda istih, koji zovu na molitvu s vrha minareta, nije da s deset godina – a kažem deset godina tek tako, jer ne znam sa sigurnošću kada sam rođen, nema anagrafa ili nečeg drugog u pokrajini Gazni – kažem, nije da s deset godina, iako ti tvoja majka prije nego usneš obujmi glavu i prisloni je na prsa dugo, duže nego obično i kaže ti: tri stvari ne smiješ nikad učiniti u životu, Enaiate *džane*, ni iz kakvih pobuda. Prva je uzimati droge. Jer, postoje one što imaju dobar miris i okus, i šapću ti na uho da mogu učiniti da se bolje osjećaš, kako se bez njih ne bi mogao nikada osjećati. Ne vjeruj im. Obećaj mi da to nećeš učiniti.

Obećavam.

Druga je upotrijebiti oružje. I ako tko povrijedi tvoje sjećanje, tvoje uspomene ili tvoje osjećaje, vrijeđajući Boga, zemlju, ljude, obećaj mi da tvoja ruka neće posegnuti za pištoljem, ili nožem, ili kamenom, ili mistrijom od drva za *ghorma palaw*¹, ako ta drvena mistrija treba poslužiti da se njome pozlijedi čovjeka. Obećaj mi.

¹ Sitno sjeckano meso s rižom (*op. ur.*).

Obećavam.

Treća je krasti. Ono što je tvoje pripada ti, ono što nije tvoje, ne. Novac koji ti služi zaradit ćeš radeći, čak i ako posao bude težak. I ne varaj nikoga, Enaiate *džane*, dobro? Budi srdačan i snošljiv sa svima. Obećaj mi da ćeš to učiniti.

Obećavam.

Eto, iako tvoja majka kaže stvari poput tih i onda, podižući pogled u smjeru prozora, počinje govoriti o snovima ne prestajući ti draškati vrat, o snovima poput mjeseca pri čijem je svjetlu moguće večerom jesti, i o željama — da neku želju treba imati uvijek pred očima, kao što magarac ima mrkvu, i da u pokušaju da zadovoljimo svoje želje nalazimo snagu da se uzdignemo, i da neku želju, ma kakva bila, treba držati visoko, na pedalj ispred čela, onda živjeti vrijedi muka — pa dobro, iako tvoja majka, dok te uspavljuje, kaže sve te stvari tihim i čudnim glasom, i grije ti ruke poput žeravica, i ispunja tišinu riječima, ona koja je uvijek bila tako škrta na riječima i brza u tome da slijedi život, i u takvoj prilici teško je pomisliti da je ono što ti govori: *Hoda negahdar*, zbogom.

Tako.

Ujutro, kad sam se probudio, raširio sam ruke da bi iz moga tijela izašao san i pipao sam po desnoj strani tražeći s pouzdanjem majčino tijelo, umirujući miris njene kože, što je za me bilo kao da kaže: probudi se, ustani i tako dalje. No pod rukom nisam našao ništa, a među prstima, tek bijelu pamučnu plahtu. Podignuo sam se na laktove i pokušao pozvati: Mama. Ali ona nije odgovorila i nitko nije odgovorio umjesto nje. Nije bila u krevetu, nije bila u salonu gdje smo spavali, prostor još topao od tijela koja su se okretala u polutama, nije bila na vratima, nije bila blizu prozora promatrati prometnu ulicu punu auta, teretnih kola i bicikala, nije ni sa kim razgovarala, kao što je to često činila u ta tri dana, nije bila ni u blizini vrčeva s vodom ili u kutu za pušače.

Izvana je dopirao žamor iz Quetta, koji je mnogo, mnogo bučniji od moga malog mjesta, onaj komad zemlje, kuće i bujice,

odakle potječem, mjesto najljepše na svijetu (i ne kažem to da bih se hvalisao, nego zato što je to istina). U pokrajini Gazni.

Malo, veliko.

Nisam mislio da je veličina grada prouzročila taj žamor, vjerovao sam da je riječ o normalnim razlikama među narodima, kao u načinu kako se začini meso. Mislio sam da je žamor u Pakistanu drugačiji od onog u Afganistanu, i da je svaki narod bučan na sebi svojstven način koji ovisi o mnogočemu, od toga što ljudi jedu i kako se kreću.

Mama, zvao sam.

Nije bilo odgovora. Onda sam se izvukao ispod pokrivača, obuo sam cipele, protrljao oči i otišao tražiti vlasnika zgrade da ga pitam, je li je vidio, zato što je čim smo došli tri dana prije, rekao da nitko ne ulazi ili izlazi iz *samavata* Qgazija, a da to on ne primijeti, stvar koja mi se činila čudnom, jer sam pretpostavljao da i on ima potrebu spavati s vremena na vrijeme.

Sunce je raspolovilo ulaz u *samavat* Qgazi.

Na ovim stranama takva obitavališta zovemo i hotelom, ali ne sličje nimalo hotelima, kako ih vi zamišljate, ne, ne. Više nego hotel, *samavat* Qgazi bio je utočište tijela i duša; konačište, u kojem su se našli u očekivanju da ih se spakira i pošalje u Iran ili Afganistan, ili tko zna kamo; mjesto u kojem se dolazilo u kontakt s trgovcima ljudima.

U *samavatu* smo ostali tri dana a da nismo izlazili: ja sam se igrao među jastucima, mama je razgovarala sa skupinom žena s djecom, kojiput s cijelim obiteljima, s osobama, kao što se činilo, u koje je imala povjerenja.

Sjećam se da je cijelo to vrijeme, ondje u Quetti, mama zamatala lice i tijelo u burku; burku koju u našoj kući u Navi, uz tetu i njene prijateljice, nikad nije nosila. Nisam ni znao da je ima. Na granici, kad sam je prvi put vidio da je nosi, pitao sam je zašto i ona je smiješeći se odgovorila: To je igra, Enaiate, dođi k meni. Odigla je jedan kraj odjeće. Ja sam se uvukao ispod modre

tkanine priljubivši se uz njene noge kao da se, zadržavajući dah bacam u bazen a ne plivam.

Prekrivši oči rukom zbog svjetla, približio sam se *kaki*² Rahimu, vlasniku, i ispričao mu se što ga smetam. Pita sam za svoju mamu, je li je slučajno vidio, je li izašla, jer nitko nije izlazio ili ulazio a da on to ne vidi, je li tako?

Kaka Rahim čitao je engleske novine, malo crvenih malo crnih pismena, bez slika, i pušio cigaretu. Imao je duge obrve i obraze pokrivene finim dlačicama poput kakve ukusne breskve, a pored novina na stolu kod ulaza tanjur prepun koštica od marelica, tri narančasta, još nenačeta debela ploda i pregršt dudovih bobica.

Mama je govorila: U Quetti ima voća koliko hoćeš. Rekla mi je to da me odobrovolji, zato što voće jako volim. Quetta, na pašunskom znači stalna trgovačka postaja ili nešto slično, mjesto gdje se razmjenjuje trgovačka roba: predmeti, vinova loza itd. Quetta je glavni grad Beludžistana: voćnjak Pakistana.

Ne okrenuvši se, *kaka* Rahim otpuhnuo je dim prema suncu i odgovorio: Da, vidio sam je.

Osmjehnuo sam se. Kamo je otišla, *kaka* Rahime? Mogu li znati?

Otišla.

Otišla kamo?

Otišla.

Kada se vraća?

Neće se vratiti.

Neće se vratiti?

Ne.

Kako, neće se vratiti? *Kaka* Rahime, što to znači da se neće vratiti?

Neće se vratiti.

² *Kaka* – brat (*op. ur.*).

Tada sam prestao zapitkivati. Možda sam još mogao nešto slično pitati, ali nisam znao što.

Ostao sam bez riječi promatrajući dlačice na obrazima upravitelja *samavata*, ali ih zapravo nisam vidio.

On je tada počeo govoriti. Rekla je nešto, progovorio je *kaka* Rahim.

Što to?

Hhoda negahdar.

Samo to?

Ne, još je nešto rekla.

Što, *kaka* Rahime?

Kaže da nikad ne učiniš tri stvari za koje ti je rekla da ih ne činiš.

Moju majku zvat ću: *mama*. Moga brata, *brat*. Moju sestru, *sestra*. Selo u kojem smo živjeli, ne, neću zvati *selo* nego Nava, kako se i zove a znači *žlijeb*, jer je smješteno u dnu doline, stisnuto između dva reda planina. Zato, kad je mama rekla: Pripremi se, jer ćemo jedne večeri, na povratku s popodnevne igre, otići, ja sam je pitao kamo i ona je odgovorila: odlazimo iz Afganistana, pa, pomislio sam, prijeći ćemo preko onih brda, i to je to, jer za me je Afganistan bio između onih visova, bio je one bujice; nisam znao koliko je prostran.

Uzeli smo neku platnenu vreću i napunili je rubljem za me i za nju, za presvlaku, i nešto za jelo, kruh, datulje, i ja nisam bio uznemiren zbog tog puta. Htio sam potrčati i reći to drugima, ali mama to nije željela i stalno je govorila da budem dobar i da se smirim. Došla je i moja teta, njena sestra, i one su se izdvojile i razgovarale. Onda je došao neki muškarac, stari tatin prijatelj, koji nije htio unići u kuću; rekao je da se spremimo, da mjesec još nije izašao, a mrak je bio pijesak u oči talibanima i tko zna još kome drugom, tko bi nam se našao na putu.

Zar moji brat i sestra ne idu s nama, mama?

Ne, oni će ostati s tetom.

Moj brat je još malen, neće htjeti ostati s tetom.

O tome će brinuti tvoja sestra. Ima gotovo četrnaest godina. Već je žena.

A kad ćemo se mi vratiti?

Ubrzo.

Ubrzo, kada?

Ubrzo.

Imam turnir u *buzul-baziju*³.

Jesi li vidio zvijezde, Enaiate?

Kakve to veze ima sa zvijezdama?

Broji ih, Enaiate.

To je nemoguće. Ima ih previše.

Onda počni, rekla je mama. Inače nećeš završiti nikad.

U zoni u kojoj smo živjeli, područje Gazni, živjeli su samo Hazari, to jest Afganistanci kao ja, bademastih očiju i plosnata nosa, zapravo ne baš plosnata, nešto ravnija od ostalih, ravniji od tvoga, Fabio, na primjer: nasljeđe mongolskih plemena. Ima ih koji kažu da smo porijeklom iz vremena Džingis-kana. Ima ih koji kažu da su očevi naših očeva bili Košani, drevni stanovnici tih zemalja, legendarni tvorci Buda iz Bamiyana. I ima ih koji kažu da smo robovi, i tako se i odnose prema nama.

Izaći iz područja ili pokrajine Gazni bilo je za nas iznimno opasno (kažem *bilo je* samo zato što ne znam kako je danas, no ne vjerujem da se mnogo izmijenilo) zato što biti taliban ili Paštun, to nije isto, ne, ali nama su oni uvijek činili zlo, i moraš biti oprezan kad ih susretnoš. Zbog toga smo, vjerujem, otišli na put noću, nas troje: ja, moja majka i čovjek — čovjek kojeg ću

³ Igra s janječim kostima (*op. ur.*).

jednostavno zvati *čovjek* – kojega je mama uzela da nas otprati. Krenuli smo pješice i tri smo noći po mraku uz svjetlost zvijezda – koja je u tom kraju bez električne struje doista jaka – pješčili prema Kandaharu.

Ja sam odjenuo svoj sivi *pirhan*, široke hlače i tuniku do koljena od iste tkanine. Mama je stavila čador, ali je u vreći ponijela burku da je odjene prilikom susreta s ljudima, dobar način da se ne vidi kako je jedna od Hazara, i da mene sakrije.

Prvoga dana u zoru zaustavili smo se u odmorištu, karavan-skom hanu koji je neko vrijeme, a to se moglo vidjeti po zasunima na prozorima služio talibanima ili nekom drugom kao zatvor. Nije bilo nikoga i to je bilo dobro, ali ja sam se dosađivao i tako sam krenuo ciljati zvono obješeno na stupu. Pokupio sam kamenje i nastojao ga pogoditi na udaljenosti od sto koraka. Na koncu sam ga pogodio, no čovjek je dotrčao do mene, stisnuo mi zapešće i rekao da prestanem.

Drugoga dana vidjeli smo grabljivicu kako oblijeće oko magarčeva tijela. Magarac je bio mrtav (očito), imao je noge zaglavljene između dviju stijena i za nas je bio posve nekoristan jer nije bio za jelo. Sjećam se da smo bili blizu Šajoia, koji je za Hazare u Afganistanu bio najneugodniji. Pričalo se da su u tom kraju Hazare u prolazu, poput nas, talibani bacali žive u najdublju jamu ili bi ih dali psima lutalicama da ih rastrgaju. Devetnaest ljudi iz moga sela nestalo je tako, dok su putovali za Pakistan, i brat jednoga od tih otišao ga je tražiti.

On nam je ispričao o psima lutalicama. U svakom slučaju, od brata je našao samo odjeću i kosti i ništa drugo.

Tako to ide kod nas.

Ima jedna izreka među talibanima: Tadžikistancima Tadžikistan, Uzbecima Uzbekistan, Hazarima Goristan. Tako kažu. A Gor znači grob.

Trećeg dana susreli smo mnogo osoba koje su išle tko zna kamo i činilo se da bježe tko zna od čega: jedan red kola s muškarcima, ženama, djecom, kokošima, tkaninama, bocama s vodom itd.

Kad bi se približili kamioni koji su išli u našem smjeru, tražili smo od vozača da nas prevezu (barem malo), i ako su bili dobri ljudi, zaustavljali bi se i ukricali nas, no, ako su bili antipatični i bijesni na sebe i na cijeli svijet, prolazili bi pored nas dajući gas, pokrivajući nas prašinom. Čim bismo začuli šum motora iza leđa, mama i ja trčeći bismo se sakrili u neku jamu, ili iza grma ili stijena, a bilo je dosta tih gromada. Čovjek bi ne mičući se stao na rub ceste i davao znakove onima koji su dolazili da se zaustave, kao da stopira, ali nije podigao samo prst nego je mahao rukama kako bi bio siguran da će ga vidjeti i da ga neće pogaziti. Ako bi se kamion zaustavio i sve je bilo sigurno, onda bi nam rekao da izađemo iz jame i mama i ja bismo se popeli naprijed (to se dogodilo dva puta), ili straga, među robu (dogodilo se to jedanput). Onaj put, kad smo se popeli straga, sanduk je bio pun madraca. Spavao sam izvrsno.

Kada smo došli u Kandahar i prešli rijeku Arghandab, izbrojio sam tri tisuće i četiristo zvijezda (lijep broj, rekao bih) od kojih su najmanje dvadeset bile velike poput koštice breskve, i bio sam jako umoran. I ne samo to. Izbrojio sam i mostove koje su talibani dinamitom digli u zrak, i izgorjela kola i crne tenkove koje su napustili vojnici. No, htio sam se vratiti kući u Navu da igram *buzul-bazi* s prijateljima.

U Kandaharu sam prestao brojiti zvijezde. Prestao sam brojiti zato što sam prvi put došao u tako velik grad, gdje su mi osvijetljene kuće i svjetiljke na ulicama previše odvlačili pozornost, ako umor nije bio dovoljan da se zabunim u brojenju. Ulice u Kandaharu bile su asfaltirane. Bilo je ondje automobila, motora, bicikla, dućana i puno lokala u kojima se pio čaj i gdje su ljudi razgovarali, i visokih palača, čak viših od tri kata s antenama na krovovima, i prašina, vjetar i prašina, a na pločnicima toliko ljudi da sam pomislio kako u kućama nitko nije ostao.

Nakon što smo neko vrijeme hodali, čovjek se zaustavio i rekao nam da počekamo, jer ide na dogovor. Nije rekao kamo ni s kim. Ja sam sjeo na neki zidić i brojio sam vozila koja su prolazila (ona

obojena), dok je mama stajala nepokretna, kao da ispod burke nema nikoga. Osjećao se miris prženog. Radio je prenosio vijesti izvješćujući da se u Bamiyanu puca i da su u nekoj kući našli velik broj mrtvih. Prošao je stariji čovjek s rukama podignutim prema nebu vičući *hodaja hajr*⁴ tražeći od Boga malo mira. Bio sam gladan, ali nisam tražio jelo. Bio sam žedan, no nisam tražio vodu.

Čovjek se, smijući se, vratio s nekom drugom osobom. Ovo je za vas dobar dan, rekao je. Ovo je Šaukat i povest će vas u Pakistan u svojem kamionu.

Mama je rekla: *Salaam*⁵, aga Šaukate. Hvala.

Šaukat, Pakistanac, nije joj odgovorio.

Idite sad, rekao je čovjek. Ubrzo ćemo se vidjeti.

Hvala na svemu, rekla mu je mama.

Rado sam to učinio.

Javite mojoj sestri da smo sretno stigli.

Učinit ću to. Sretno, mali Enaiate. *Ba omidi didar*⁶.

Uzeo me je u naručje i poljubio u čelo. Ja sam se smiješio kao da kažem, naravno, vidjet ćemo se uskoro, svako dobro. Onda sam pomislio da *sretno i uskoro ćemo se vidjeti* ne ide baš zajedno: zašto sretno, ako ćemo se uskoro vidjeti?

Čovjek je otišao. Šaukat, Pakistanac, podigao je ruku i dao nam znak da ga slijedimo. Kamion je bio parkiran u prašnjavom dvorištu ograđenom žičanom mrežom. U kamionu je bilo na desetke drvenih kolaca. Kad sam ih izbliza pogledao, primijetio sam da su to stupovi za svjetlo.

Zašto prevozi stupove za svjetlo?

Šaukat, Pakistanac, nije mi odgovorio.

Sad, tu sam stvar otkrio kasnije. Da su iz Pakistana dolazili krasti u Afganistan, krasti ono što se moglo pokrasti, što nije bilo

⁴ Bože, obdari nas dobrim/Podaj nam hajra (*op. ur.*).

⁵ Mir s vama (*op. ur.*).

⁶ Doviđenja (*op. ur.*).

mного. Na primjer, stupove za svjetlo. Dolazili bi u kamionu, srušili ih i prevezli preko granice, da ih upotrijebe ili prodaju, ne znam. No, tog trenutka za nas je bilo važno da imamo dobar prijevoz, štoviše, više no dobar, odličan, zato što su pakistanske kamione na granici manje provjeravali.

Put je bio dug, dug, ne znam vam reći koliko, sate i sate među planinama, uz drmanje, kamenje, drmanje, šatore, mala trgovišta i drmanje. Oblaci. U jednom trenutku, a bio je već mrak, Pakistanac Šaukat je sišao jesti, ali samo on, jer je za nas bilo bolje da ne silazimo. Nikad se ne zna, rekao je. Donio nam je ostatke mesa i opet smo krenuli, zvižduk vjetra kroz prozorčić, staklo spuštено dva prsta da bi ulazio zrak, ali što manje prašine. Promatrajući tu zemlju pokraj koje smo prolazili, sjećam se da sam pomislio na oca: i on je tako prije mnogo vremena vozio kamion.

Ali, bilo je tada drugačije. Bio je prisiljen voziti.

Moga oca zvat ću: *otac*. Iako ga više nema. Zato što ga nema. I ispričat ću vam njegovu priču, iako je mogu ispričati samo onako kako su je meni ispričali, zato se ne bih mogao zakleti da se sve upravo tako dogodilo. Činjenica je da su Paštune prisiljavali, ne samo njega, pa su on i mnogi drugi muškarci Hazari iz naše pokrajine išli u Iran i vraćali se kamionom uzeti robu na prodaju u dućanima: deke, tkanine ili neke meke madrace od spužve koji se služili ne znam čemu.

To zato, što su stanovnici Irana šiiti, kao što smo mi Hazari, a a Paštuni su suniti. A između braće po vjeri zna se, bolji je odnos — i onda što oni, Paštuni, ne govore perzijski, dok ga mi malo razumijemo.

Da ga prisile, rekli su mome ocu: ako ne odeš u Iran uzeti tu robu za nas, ubit ćemo ti obitelj, ako pobjegneš s robom, ubit ćemo ti obitelj, ako, kad se vratiš, robe manjka ili bude uništena, ubit ćemo ti obitelj, ako nas pokušaš prevariti, ubit ćemo ti obitelj. Jednom riječju, što god da se dogodi bilo bi zlo: ubit ćemo ti obitelj. Što nije baš dobar način za poslovanje, kažem ja.

Imao sam — možda — šest godina kad mi je umro otac.

Čini se da je u brdima grupa razbojnika napala kamion i ubila ga. Kad su Paštuni doznali da je kamion moga oca bio napadnut i da je roba pokradena, došli su mojoj obitelji i rekli da je napravio štetu, da je njihova roba nestala i da mi sada moramo platiti tu štetu.

Najprije su išli mome stricu, očevom bratu. Rekli su mu da je sada on odgovoran i da mora poduzeti nešto da to nadoknadi. Moj je stric prilično dugo nastojao srediti stvari, kao podijeliti polja ili ih prodati, no nije uspio. Onda je jednoga dana rekao da ne zna kako da im to nadoknadi i da to nije njegov problem, jer da on ima svoju obitelj na koju mora misliti, što je, uostalom, i bila istina i ja mu to ne mogu zamjeriti.

Tako su jedne večeri Paštuni došli mojoj majci i rekli da će, ako nemamo novca, umjesto novca uzeti mene i moga brata da idemo s njima i da im služimo kao robovi, što je u cijelom svijetu zabranjeno, i u Afganistanu, također, no, situacija je zapravo bila takva. Moja je majka otada živjela u strahu. Rekla je meni i bratu da budemo uvijek izvan kuće u društvu s ostalom djecom, zato uvečer, kad su Paštuni došli u kuću, mi nismo bili kod kuće i nisu nas vidjeli.

Dakle, nas dvojica bili smo uvijek vani zabavljeni igrom, što nije bio neki problem, jer su Paštuni koje smo susretali na cesti prolazili pokraj nas i nisu nas prepoznali. Iskopali smo također jednu jamu za noć, pored vreća krumpira, i kad bi tko kucao, prije nego bi pitala tko je, mi bismo se išli tamo sakriti. Ali u tu strategiju ja se nisam jako pouzdavao: uvijek sam govorio mami, dođu li Paštuni noću da nas odvedu, neće kucati.

I tako su stvari išle sve do dana kad je majka odlučila da moram otići, jer sam — možda — već imao deset godina i postao sam prevelik da se skrivam, tako u onu rupu gotovo nisam mogao ući a da ne prignječim brata.

Otići.

* * *

Ja iz Nave nikad nisam želio otići. Moja zemlja bila je prelijepa. Ne u smislu tehničkom, nije bilo ni električne energije. Za svjetlo smo koristili petrolejke. Ali bilo je jabuka. Gledao sam kako raste voće: pupoljci su nicali pred mojim očima i postajali voće; i ovdje od cvijeća nastaje voće, ali to se ne vidi. Zvijezde. Sva sila zvijezda. Mjesec. Sjećam se kako smo da uštedimo petrolej nekih noći jeli na otvorenom, uz svjetlo Mjeseca.

Moja kuća bila je napravljena ovako: jedna soba za sve nas, gdje smo spavali, jedna soba za goste, jedan kut za peć i kuhanje, i taj dio bio je niži od poda tako da je zimi grijala toplina s peći zahvaljujući sistemu cijevi. Na drugom katu bilo je spremište hrane za životinje. Vani, druga kuhinja da kuća ljeti ne postane još toplijom no što je bila, i jako velik vrt s jabukama, trešnjama, šipkom, breskvama, marelicama i dudom. Jeli smo jogurt koji smo sami pripremili, poput grčkog jogurta, ali bio je jako, jako dobar. Imali smo kravu i dvije ovce i polja na kojima smo uzgajali žito, koje smo onda nosili mljeti u mlin.

To je bila Nava i nikad nisam htio otići odanle.

Čak i kad su talibani zatvorili školu.

Fabio, mogu li ti ispričati, kad su talibani zatvorili školu?

Naravno.

Zanima te?

Sve me zanima, Enaiatollah.

Nisam bio osobito pažljiv toga jutra. Slušao sam učitelja na jedno uho, a zapravo sam bio zaokupljen mislima o natjecanju u *buzul-baziju* koje smo organizirali to popodne. *Buzul-bazi* je igra koja se izvodi s pomoću kosti uzete s ovčjeg papka, nakon što se prokuha, kost koja malo sličići kocki, ali je sva kvrgava i zapravo igra se njom kao s kockom ili po volji kao za bilijar. To je igra koja se kod nas uvijek igra u svako godišnje doba, dok je izrada zmajeva više za proljeće ili jesen, a skrivači su igra za zimu. Biti nepomični

između vreća žita ili usred gomile pokrivača ili iza dviju stijena, stisnuti jedno uz drugo, čak je ugodno zimi, kad je hladnoća.

Učitelj je govorio o brojevima i podučavao nas je brojanju, kad smo začuli motor koji je kružio oko škole kao da traži ulaz iako ga nije bilo teško pronaći. Motor se ugasio. Na vratima se pojavio golem taliban duge brade kako oni nose, a koju mi Hazari ne možemo imati jer smo poput Kineza ili Japanaca, koje imaju malo dlaka na licu; jednom mi je neki taliban dao ćušku jer nisam imao bradu, a bio sam samo dijete, a da sam čak i bio Paštun a ne Hazar, ne vjerujem da bih u tim godinama imao bradu.

Taliban je ušao u razred oboružan puškom i rekao povišenim glasom da treba zatvoriti školu. Točka. Učitelj je pitao, zašto. On je odgovorio: to je moj šef odlučio, morate poslušati. I otišao je ne čekajući odgovor ili neka druga objašnjenja.

Učitelj nije ništa dodao, stajao je nepomično, čekajući da utihne brujanje motora koji je nestao u daljini i započeo nanovo tumačiti matematiku od mjesta na kojem je bio prekinut, istim svojim mirnim glasom i sramežljivim smiješkom. Zato što je moj učitelj bio pomalo bojažljiva osoba, nikad nije podizao glas, a kada bi zavikao, činilo se da je neugodnije njemu nego tebi.

Drugog dana taliban se vratio, isti onaj na istom motoru. Vidio je da smo u razredu, s učiteljem koji je držao sat. Ušao je i upitao učitelja: Zašto niste zatvorili školu?

Zato što nema razloga da to učinim.

Razlog je taj, jer je tako odlučio mula Omar.

To nije dobar razlog.

Huliš. Mula Omar kaže da se zatvore škole Hazara.

A kamo će ići u školu naši dječaci?

Neće ići. Škola nije za Hazare.

Ova škola jest.

Ova škola je protiv Božje volje.

Ova škola je protiv vaše volje.

Vi učite stvari koje Bog ne želi. Laži. Stvari koje proturječe njegovoj riječi.

Učimo dječake da budu čestiti ljudi.

Što to znači da budu čestiti ljudi?

Sjednimo. Razgovarajmo.

Nema smisla. Ja ću ti reći. Biti čestita osoba znači služiti Bogu. Mi znamo što Bog traži od ljudi i kako mu služiti. Vi ne.

Mi ovdje podučavamo i poniznosti.

Taliban je prošao između nas, dišući teško kao što se i meni jednom dogodilo, kad sam ušmrknuo u nos kamenčić i kad ga nisam uspio izvaditi. Ne dodavši više ništa, izašao je i sjeo na motor.

Treće jutro nakon onog dana, bilo je jesensko jutro, jedno od onih kad je sunce još vruće i kad ih prvi snijeg nošen vjetrom ne uspijeva ohladiti, nego ih samo čini ugodnijim. Ponavljali smo pjesmu na hazaragiju da bismo se pripremili za *sherjangi*, bitku stihovima, kad su stigla dva džipa puna talibana. Potrčali smo na prozore da ih vidimo. Sva djeca su se natisnula na prozore iako nas je bilo strah, jer strah je primamljiv, kada ga ne znaš prepoznati. Izašlo je iz džipa dvadesetak, možda tridesetak naoružanih talibana. Izašli su van, i onaj isti čovjek koji je već bio, ušao je u razred i rekao učitelju: rekli smo ti da zatvoriš školu. Ti nisi poslušao. Sad ćemo mi tebe nečemu podučiti.

Školska zgrada bila je prostrana a nas je bilo puno, možda više od dvije stotine. Da bi je izgradili, nekoliko godina prije, svaki je roditelj dao nekoliko dnevnica, svatko koliko je mogao, za krov ili za zatvaranje prozora, kako vjetar ne bi ulazio da se mogu održavati satovi i u zimi, ali zapravo, protiv vjetra nisu mogli bogzna što: uvijek je rastvarao prozore i zastore na njima. Škola je imala nekoliko razreda, bio je i ravnatelj.

Talibani su primorali sve nas i djecu i odrasle da izađu. Zapovjedili su nam da stanemo u krug u dvorištu, djeca naprijed, jer smo bili niži, a stariji iza nas. Onda su u središte toga kruga došli učitelj i ravnatelj. Ravnatelj je gužvao tkaninu svoje jakne kao da

će je razderati, plakao je i okretao se i desno i lijevo, tražeći nešto što nije nalazio. Učitelj je, međutim, bio šutljiv kao obično, ruku spuštenih niz tijelo i otvorenih očiju kojima je gledao samog sebe, on koji je, sjećam se, imao lijepe oči što su otvoreno promatralo sve uokolo.

Ba omidi didar, dječaci, rekao je. Doviđenja.

Pucali su u njega. Pred svima.

Od toga dana škola je bila zatvorena, a život bez škole je kao pepeo.

Do toga veoma držim, Fabio.

Do čega?

Do činjenice da su Afganistanci i talibani različiti. Želim da to ljudi znaju. Znaš koje su nacionalnosti bili oni koji su ubili učitelja?

Ne. Koje?

Bilo ih je dvadesetak njih koji su došli u džipu, je li tako? Dobro, nisu bili dvadesetak različitih nacionalnosti, ali gotovo da jesu. Neki se čak nisu mogli ni sporazumijevati međusobno. Pakistan, Senegal, Maroko, Egipat. Mnogi su, Fabio, mislili da su talibani Afganistanci, ali nije tako. Među njima ima i Afganistanaca, naravno, ali ne samo njih: oni su neznalice, najveće neznalice na svijetu, jer brane djeci da uče, jer ih je strah da mogu razumjeti što rade, to jest, što rade u ime Boga, ali i za svoje poslove.

To ćemo reći jasno i glasno, Enaiate. Gdje smo ono stali?

U Kandaharu.

Da, u Kandaharu.

Započinjemo.

Otišli smo iz Kandahara ujutro — to sam ti već rekao? U kamionu odostraga bili su stupovi za svjetiljke i stigli smo u Quettu nakon što smo se preselili za Pešavar. Ali mi, mama i ja, nismo nijednom sišli. U Quetti smo išli tražiti prenoćište, jedno od onih mjesta koje zovemo *samavat* ili *mosafir hama*, kuća za goste s

velikim sobama da se putnici koji odatle odlaze u Iran mogu odmoriti i čekati vodiče za odlazak. Nismo ni jednom izašli u ta tri dana. Mama je govorila s ljudima da bi organizirala svoj put za povratak, iako ja to nisam znao. Nije bilo teško. Vratiti se u Afganistan bilo je puno lakše nego izaći iz njega.

Uglavnom, ja sam obilazio to nepoznato mjesto. Onda jedne večeri prije spavanja, obujmila mi je glavu rukama i jako je stisnula. Rekla mi je tri stvari koje ne smijem nikad činiti, rekla je da moram željeti nešto svim svojim bićem. Sutradan ujutro nije je više bilo na madracu pokraj mene i kada sam otišao pitati *kaku* Rahima, vlasnika *samavata* Qgazi, zna li gdje je, ono što mi je rekao bilo je da se vratila kući mome bratu i mojoj sestri. Onda sam sjeo u kut između dviju stolica, ali ne na sjedalice, nego na pod, oslonjen na pete, i mislio sam na ono što sam morao misliti, a razmišljati onda, kad se mora razmišljati, kako je uvijek govorio moj učitelj, velika je stvar. Ali u mojoj glavi nije bilo misli, samo neko svjetlo koje je pokapalo sve i nije mi dopuštalo da išta vidim, kao kad gledaš u sunce.

Kad se to svjetlo ugasilo, svijetlile su već na ulicama svjetiljke.